

आजच्या शिक्षणात अध्यात्मवादाचे महत्व

(Importance of Spiritualism - in today's Education)

डॉ.संध्या लक्ष्मण भंगाळे
प्राचार्य
श्री बानेश्वर शिक्षणशास्त्र
महाविद्यालय,
अहमदनगर.

आज विज्ञान तंत्रज्ञान युगामुळे ज्ञानाचा फार झपाटयाने प्रसार होत आहे. कालचे ज्ञान हे आजची माहिती ठरत आहे. त्यामुळे व्यक्ती सतत ज्ञान संपादन करत आहे. भारतीय तत्त्वज्ञानाचा जर विचार केला तर अध्यात्मवाद हे प्राचीन तत्त्वज्ञान आहे. पाश्यात्य देश त्यावेळी अज्ञान अंधकारत होते. त्यावेळी अध्यात्मवादाच्या ज्ञान प्रकाशात भारत उजल्लुन निधाला होता.

विज्ञान व भौतीक संस्कृतीमि निर्माण केलेल्या समस्यामुळे संभ्रमित व अशांत ज्ञालेला मानव शाश्वत सुख व समाधानात यांच्या शोधार्थ भारतीय तत्त्वज्ञानाकडे वळत आहे. पण आज आपण पाश्यात्य संस्कृती व शिक्षण पद्धती यांच्या इतके आहारी गेले आहेत, की आपले प्राचीन तत्त्वज्ञान, शिक्षण शिक्षणाची ध्येये, पद्धती इ.विसलो आहोत. म्हणूनच या प्राचीन तत्त्वज्ञानाचा शैक्षणिक सिद्धांताचा आजच्या शिक्षणात कसा व कोठे उपयोग करून आपल्याला सुखी व संपन्न जीवन जगता येईल. हा विचार महत्वाचा आहे.

अध्यात्मवादानुसार शिक्षणाची ध्येये :

- १) आत्मसाक्षात्कार
- २) अध्यात्मिक व धार्मिक प्रवृत्तीचा विकास
- ३) ज्ञानार्जन व ज्ञान संक्रमण
- ४) चारित्र संवर्धन
- ५) शारिरिक व मानसिक शक्तीचा विकास

- ६) सामाजीक जबाबदारीची जाणीव
- ७) इंद्रियनिग्रह व शरीर संवर्धन करणे.
- ८) अर्थ धर्म काम हे पुरुषार्थ प्राप्त करण्यास मदत करणे.

अध्यात्मवाद व अभ्यासक्रम :

प्राचीन काळी भारतात गुरुगृही वेद उपनिषदे धर्मशाखे पुस्तके इ.चा अभ्यास असे.
 अध्यात्मवाद व अध्ययन — अध्यापन पध्दती

अध्यात्मवादामध्ये अध्यय अध्यापन पध्दती.

प्रश्नोत्तर पध्दती, स्पष्टिकरण पध्दती, आत्मचिंतन मनन, श्रवण योगासाधना वाद विवाद, प्रबचन, पाठांतर पध्दती वैयक्तीक मार्गदर्शन असे.

गुरुशिष्य संबंध :

गुरुच्या आश्रमात शिष्याला शिक्षण घेण्यासाठी जावे लागे. गुरुला अतिशय मान होता.

EIIRJ **Bi-monthly Journal**

‘गुरुर्ब्रह्मा गुरुर्विष्णु गुरुर्देवो महेश्वरः’

गुरुसाक्षात परब्रह्मा तस्मै श्रीगुरुवे नमः’
 गुरुला देवाबरोबरचे स्थान होते. राजे रजवाडे देखील त्यासमोर विनम्र होत. गुरु शिष्यावर पुत्रवत प्रेम करीत त्याच्या विकासाची काळजी घेत. शिष्यांना कर्तव्य पालनात कोणतेही कसूर करता येत नसे.

शिस्त : शिष्याला शिस्तीत वागावे लागे. परंतु शिस्त ही भीतीवर आधारलेली नसून प्रेम आणि शिष्याने स्वतःहुन स्वीकारलेली असे. गुरुंच्या आश्रमात सकाळी लवकर उठणे, स्नान करणे, गुरुसाठी पाणी आणणे, गुरुंच्या घरच्या स्वच्छतेची कामे करावी लागत.

आजच्या काळात अध्यात्मवादाचे महत्व.

- १) अध्यात्मशास्त्रातील आत्मसाक्षात्कार हे शिक्षणाचे ध्येय आजच्या व्यक्तीत्व समाविष्ट केले आहे. आधुनिक मानशास्त्रानुसार स्वतःला ओळखले ही मानवाची सर्वोच्च गरज आहे.
- २) प्रत्येक मानवान दैवी अंश आहे हे संकल्पना आजही उपयुक्त आहे. त्यातुन मानवा मानवातील अंतर दूर होण्यास मदत होईल.
- ३) आधुनिक शिक्षणशास्त्रात प्रतिष्ठा पावलेली वैयक्तीक भेदाची वैयक्तीक विकासाची संकल्पना अध्यात्मवाद पूर्वीपासून परिचित होती. ‘पिंडे पिंडे मातिर्भिता’ प्रत्येकाची बुद्धी प्रवृत्तीपात्रता अभिरुची भिन्न असते. अभ्यासक्रमात अनेक विषयाचा समावेश ~~असल्यामुळे~~ प्रत्येकाला आपल्या आवडीप्रमाणे शिक्षण घेण्याचे स्वातंत्र असे.
- ४) “वसुधैव कुटुंबकम” हे तत्व आजच्या काळात आंतरराष्ट्रीय जाण व सार्वजन्यासाठी शिक्षण या ध्येयात समाविष्ट आहे.
- ५) आजच्या काळात नैतीक मूल्यावर जो भर दिला जात आहे. तो पूर्वीच अध्यात्मवादात समाविष्ट होता. ‘शीलं परं भूषणम्’ या वागणूकीचा आदर्श होता. विद्वता असली तरी अहंकार नको ‘विद्या विनयेन शोभते’
- ६) अध्यात्मवाद सांगितलेल्या अध्ययन अध्यापनाच्या पध्दती स्पष्टीकरण पध्दती, प्रश्नोत्तर पध्दती, संवाद पध्दती, श्रवण मनन, गुरुमुखातुन श्रवण, वादाविवाह, तसेच वैयक्तीक मार्गदर्शन विद्यार्थ्यांला गतीनुसार पात्रतेनुसार अभ्यासकरण्याचे स्वातंत्र इ. आजच्या शिक्षणात अत्यंत उपयुक्त आहे.

शरीर संवर्धन चारित्र्य निर्मिती इंद्रियानिग्रह अध्यात्मीक विकास ही ध्येय साध्य करण्यासाठी योग साधनेचा उपयोग होत असे आजच्या काळात योग साधनेचा महत्व प्राप्त झाले आहे.

७) अध्यात्मवादात गुरु शिष्य संबंध अतीशय चांगले होते. गुरु आपल्या शिष्यावर पुत्रवत प्रेम करीत तसेच सतत व निकट गुरुशिष्य संबंधाचा विद्यार्थ्याच्या वर्तनावर सवयीवर शिस्तीवर चांगला परिणाम होत असे व त्यामुळे या संबंधा अभावी आजच्या काळात ज्या अनेक समस्यांना आपल्याला तोंड दयावे लागत आहे. त्या प्राचीन काळी निर्माण होत नसत.

आज समाजात जी आराजफता निर्माण झाली आहे अशांतता पसरलेली आहे. ती जर दुर करायची असेल तर अध्यात्मवादातील तत्वे अंगीकारणे गरजेचे आहे.

संदर्भ :

- १) दुनाखे अरविंद उदयोनमुख भारतीय समाजातील शिक्षण २०११, डायमंड पब्लीकेशन पुणे
- २) म. बा. कुडले शै. तत्वज्ञान व शै. समाजशास्त्र २००३, श्री विद्या प्रकाशन पुणे.
- ३) देशपांडे, माझी, भारतीय शिक्षणाचा इतिहास २००९, नित्य नुतन प्रकाशन पुणे
- ४) कुलकर्णी अनिल शिक्षणाचे बदलते संदर्भ, साकेतप्रकाशन औरंगाबाद
- ५) पासरनिस न. रा. शिक्षणाचे तत्वीक व समाजशास्त्रीय अधिष्ठान नित्यनुतन प्रकाशन पुणे
- ६) दुनाखे अरविंद प्रगत शैक्षणिक तत्वज्ञान २००५, नित्यनुतन प्रकाशन पुणे.